

and for a lifetime domineering aspect of adult human is the development her self-consciousness, which constitute the basis of its spiritual sphere.

From that moment and for a lifetime domineering aspect of adult human is the development her self-consciousness, which constitute basis of her spiritual sphere and the psychic (individuality-subject) and include forms of cognitive component (representation, thought, knowledge, beliefs, convictions etc.), a sensual component (love or hate, hope or despair, etc.), activity components (awareness actions and their consequences) and volitional component (self-control), providing possibility of realization and, if necessary, correcting the other three.

Keywords: personality, self-consciousness, structure self-consciousness of personality, informative and cognitive component of self-consciousness, emotional and sensual component of self-consciousness, behavior and activity component of self-awareness, motivational and volitional component of self-consciousness.

Відомості про авторів:

Ставицька Світлана Олексіївна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії факультету соціально-психологічних наук та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова;

Кутішенко Валентина Петрівна – кандидат психологічних наук, доцент Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка.

Статтю подано до друку 10.05.2016

УДК 159.922

© В. М. Шмаргун, 2016

В. М. Шмаргун (м. Київ)

РЕГУЛЯЦІЯ ПРОЦЕСУ МИСЛЕННЯ

Шмаргун В. М. Регуляція процесу мислення. У статті розглядаються питання сенсорно-перцептивної регуляції як початкового рівня образного сприймання та мислення. На основі емпіричних даних показано зв'язок показників сенсорики й перцепції з показниками психометричного інтелекту дітей підліткового віку, які мали різний рівень IQ. У статті розглядається питання психосоматичної проблематики в психології. Обґрунтовується необхідність нового напрямку психологічної науки «психосоматика норми». В формі полеміки розглядаються психосоматична парадигма взаємодії психології і медицини, історичні корені їх розмежування, важливість та перспективність інтеграції цих наук. Аналізуються деякі актуальні проблеми розвитку українського суспільства, вирішення яких може бути більш успішним за умови сумісних зусиль психологів і медиків. розглядаються перспективні напрями в галузі психології здібностей. Обговорюються перспективи онтологічної теорії інтелекту в контексті вивчення ментального (розумового) досвіду та інтелектуальної компетентності особистості. Проаналізована необхідність комплексної діагностики інтелектуальних здібностей як основи ментального розвитку. Вивчення інтелектуальних якостей особистості продиктоване намаганням подолати існуючий розрив інтелектуальних і особистісних аспектів. Зміст єдності інтелектуального й особистісного обумовлюється єдністю їх психологічного механізму, в якому не існує, як безособистісного інтелекту так і неінтелектуальної особистості. Будь-яка інтелектуальна якість особистості будучи складним інтегральним утворенням, з характерними різнорівневими зв'язками - являє собою моносистему, яка є підструктурою такого системного утворення, як особистість.

Ключові слова: сенсорно-перцептивні якості, інтелект, когнітивні стилі, підлітковий вік, психологія, медицина.

Постановка проблеми. У психологічній науці проблема розвитку сенсорно-перцептивної діяльності розглядається як одна з актуальних. Сенсорні та перцептивні процеси, як регулятори взаємодії людини з предметами та явищами навколишнього середовища, як первинні форми становлення пізнання є основою психічного розвитку й важливою умовою людської життєдіяльності. Поняття “сенсорно-перцептивна діяльність” охоплює чуттєве сприймання та перцептивні дії, які забезпечують усвідомлене чуттєве виділення певних властивостей обстежуваних об’єктів з наступним перетворенням сенсорної інформації у відображення дійсності в формі побудови образу, адекватного предметному світові та меті діяльності. Це поняття виходить із наукових досліджень психомоторних процесів, що пов’язують зовнішній світ фізичного тіла людини з його внутрішнім світом – потребами, психічними процесами і станами, та бере свій початок від експериментальних робіт видатного російського психофізіолога І. М. Сеченова кінця XIX століття, який уперше ввів у науковий обіг ці терміни. Ці дослідження поставали як важливий напрям, як необхідний щабель переходу до вивчення найважливішого і популярного предмета психологічних досліджень – пізнавальних процесів людини.

Залежно від складності, прийнято називати три рівні психіки чи психічного відображення реальності: це сенсорика і перцепція, уявлення і вищий – вербально-логічний рівень. Перехід від сенсорного рівня психічного відображення до перцептивного є подальшим розвитком сенсорики – значним підвищенням числа сукупних відчуттів, комплексності аналізаторних систем (синестезії). Підвищення чутливості в результаті взаємодії аналізаторів і тренувальних вправ отримало назву «сенсibiliзація». В останньому випадку мова йде про сенсорне виховання – систему педагогічний впливів, спрямованих на формування способів чуттєвого пізнання і вдосконалення відчуттів і сприймання. Процес перцепції – це сприймання. Апперцепція – також являє собою прийом і обробку зорової, слухової, тактильної, праксичної і іншої інформації. Додавання до основного поняття приставки «ап» – покликане показати всю складність сприймання. Ми не просто чуємо, бачимо тощо, а все це пропускаємо через індивідуальну призму.

На сьогодні більшість моделей і програм навчання дітей зорієнтовано на когнітивний розвиток. Тому для психологічної науки є негайною потребою дослідження всіх чинників, що можуть впливати на формування інтелектуального потенціалу людини у їх числі й сенсорно-перцептивних здібностей. Зокрема ці здібності можуть досліджуватися у процесі вивчення когнітивно-стильових якостей інтелекту, оскільки ці якості можуть характеризувати не тільки здібності до мимовільного й довільного контролю й регуляції інтелектуальної діяльності, впливаючи тим самим на інтелектуальну продуктивність, але виступають як прояви своєрідності індивідуального інтелекту та сенсорно-перцептивних здібностей.

Поняття „когнітивні стилі” – це стійкі інтегральні характеристики індивідуальності, які визначають тип реагування при виборі способів дії у невизначених ситуаціях, стратегію поведінки людини, особливості контролю нею своїх пізнавальних процесів, це індивідуально-своєрідні способи сприймання і переробки інформації, що сприймається. Стилi позначаються на способах сприймання, структурування, категоризації, розуміння та інтерпретації того, що відбувається. Отже, вони мають безпосереднє відношення до інтелектуальної діяльності людини й можуть проявлятися у досить широкому спектрі переходу від домисленневих процесів та дій - до думки, мислення, позначаючись на стратегіях вирішення пізнавальних задач.

До стильових метакогнітивних характеристик належать: планування, оцінювання, контроль, передбачення, відстеження процесів переробки інформації тощо. Отже, успішність будь-якої інтелектуальної діяльності, з-поміж них і навчальної, багато в чому залежить від сформованості метакогнітивного досвіду індивіда, насамперед, такої його складової, як мимовільний інтелектуальний контроль. Цей контроль, як важлива складова частина ментального досвіду, забезпечує оперативну вибіркову регуляцію процесу переробки інформації, що сприймається.

Від рівня розвитку цього контролю залежить обсяг ментального сканування (здатності до широкого сенсорно-перцептивного та мисленого охоплення більшого числа фрагментів того, що відбувається, й фіксації уваги на його релевантних елементах); особливості структурування ментальних репрезентацій ситуацій (здатність легко й вірно диференціювати й співвідносити її елементи адекватно контексту); опір інтерференційним впливам у процесі пошуку рішення на основі більш прискіпливого відбору інформації до моменту його прийняття; залучення понять різного ступеня узагальненості при побудові суджень; імпліцитна навчальність у процесі засвоєння нового виду діяльності чи знання; координація когнітивних функцій у разі виникнення когнітивного конфлікту тощо [9].

Мета статті полягає у дослідженні особливостей переробки сенсорно-перцептивної інформації дітьми підліткового віку в залежності від рівня розвитку їх психометричного інтелекту IQ. Ця мета реалізовувалася в процесі дослідження когнітивних стилів, як характеристик сенсорно-перцептивного реагування та когнітивно-стильового досвіду досліджуваних.

Аналіз наукових досліджень. Сенсорно-перцептивний рівень розвитку психіки пов'язаний із здатністю сприймати цілісні об'єкти й ситуації. Дослідження «перцептогенеза» показали, що він являє собою стадійний процес, який включає низку проміжних етапів між відчуттям і сприйманням цілісного об'єкта (Л.М. Веккер [1]; Б.Ф. Ломов [5]). Можна вважати, що аналогічні перехідні фази характеризували і процес формування перцептивності в філогенезі. Зокрема ці фази тісно пов'язані з різним ступенем прояву (у філогенезі - розвитку) ситуативної уваги. Активна діяльнісна поведінка, зазвичай складається з низки взаємопов'язаних актів, кожен з яких включає в себе перцептивні й додаткові ефекторні ланки. Подібно до того, як на сенсорному рівні центральною ланкою активності є акт відчуття, так на перцептивному - акт перцептивності (чуттєві уявлення цілісного образу об'єкта) з безпосереднім спонуканням до реалізації відповідних ефекторних ланок (діяльності), аналогічно тому як на сенсорному рівні їм є емоційний момент відчуття. Якщо на сенсорному рівні наслідком відчуття постають самостійні одиниці активності, то його аналог на перцептивному рівні, зазвичай, є основою однієї з ланок у ланцюзі взаємопов'язаних різних за змістом рефлекторних актів, об'єднаних загальним змістом і діяльністю, яка спрямовується увагою.

Структура пошукової активності на перцептивному рівні приймає наступний вигляд: - актуалізація потреби; - пошукова активність на рівні сенсорної психіки; - діяльнісна поведінка, що ініціюється виявленим ключовим подразником; - досягнення предмета потреби. Зовні вона аналогічна структурі сенсорного рівня, однак її внутрішня будова змінюється. Те, що на сенсорному рівні було, власне, активністю, тепер становить фонову (пошукову) фазу діяльності. Генетично перцептивні дії походять від практичних, тому сприймання пов'язане з центральною активною ланкою діяльності. Воно виникає тільки в межах тих рефлекторних актів, з яких складається поведінка. Ці рефлекси виступають і як цілісні відчуття об'єктів, на які вони спрямовані. Сприймання стає можливим лише на піку емоційних сплесків, чуттєвих уявлень цілісного образу об'єкта, викликаних ключовими подразниками і обумовлюється увагою.

Етапність формування перцептивного орієнтування докладно вивчалася О.В. Запорожцем у процесі дослідження інтеріоризації перцептивних дій. Зазначалося, що

сутність походження рухів є разом з тим і сутністю походження чуттєвості, відчуття, психіки [3]. У дослідженнях В.П. Зінченка [4], Н.Д. Гордєєвої [2] показано, як у процесі здійснення перцептивних дій формуються й розвиваються різні когнітивні структури: сенсорні й перцептивні еталони, оперативні оцінки сприймання, оперативні схеми, інтегральні образи. Існує також низка досліджень спеціальної психології, які торкаються особливостей сенсорно-перцептивного виховання у процесі навчання дітей з різними вадами аналізаторних систем.

Серію досліджень когнітивно-стильової поведінки в останні роки провела на вибірках студентів М.О. Холодная зі своїми колегами. На основі отриманих даних робляться висновки, що особливості когнітивних стилів можуть бути віднесені до когнітивних ресурсів, при використанні яких суб'єкт має можливість компенсувати недостатній рівень розвитку інтелектуальних здібностей [9]. Показана також специфіка когнітивного й стильового ресурсу за критерієм інтелектуальної компетентності на прикладі реальних досягнень у науково-технічній діяльності.

Причини міжіндивідуальних відмінностей у сенсорних стратегіях при вирішенні одних і тих же інтелектуальних задач вбачає й І.Г. Скотнікова. Автор наголошує, що серед безлічі класів якостей індивідуальності, відомих у диференційній психології, когнітивні стилі найбільш близько співвідносяться з відмінностями в сенсорних стратегіях, оскільки вони характеризують, по-перше, пізнавальну сферу психіки, а по-друге, мають інструментальну природу [8]. На міру категоризації об'єктів, як на важливу інформаційну характеристику, що сприяє ефективній організації зорового сприймання в людини, вказують і О.М. Гусєв [7], Л.М. Шехтер [10].

У відомих нам джерелах висловлюється думка про існування наскрізних механізмів взаємозв'язку усіх рівнів як сенсорно-перцептивної регуляції, так і стильової поведінки, від яких залежить сформованість і збалансованість основних способів кодування інформації та особливості її переробки і сприймання. Ці механізми впливають на процес вибору стратегій при постановці й вирішенні тих чи інших завдань, закріплюються в ментальному досвіді й створюють передумови для формування пізнавальної позиції індивіда.

Досліджувані: у дослідженні брали участь 97 школярів підліткового віку (63 хлоп. і 34 дів.). Ці ж самі діти досліджувалися нами на етапі молодшого шкільного віку. Серед них на той час 62 особи були кваліфіковані психолого-медико-педагогічною комісією як такі, що навчалися в спеціальних класах вирівнювання, оскільки мали затримки психічного розвитку (ЗПР), а діти 1-3 – кл. дослідної групи, крім того, відвідували тричі на тиждень упродовж двох років ще й додаткові коригувальні заняття, тривалістю 90 хвилин кожне, та упродовж усього терміну дослідження мали психологічний супровід. Виходячи з цього, статистичний аналіз за всіма показниками дослідження здійснювався також окремо за вказаними групами дітей [11].

На основі кластерного аналізу були вивчені особливості прояву когнітивних стилів „імпульсивність – рефлексивність”, „ригідність – гнучкість пізнавального контролю”, „полезалежність – полenezалежність”. Саме ці стилі є найбільш вивченими і пов'язаними зі способами переробки перцептивної інформації. Показники такої перцепції залежать від індивідуальних особливостей психічної діяльності різних рівнів і пов'язані з психічними процесами і певними особистісними характеристиками. Залежно від цього у сприйманні домінує ціле, а частини сприймаються недостатньо диференційовано, або ж частини сприймаються окремо, а ціле – як структура. Деякі автори трактують пізнавальні стилі в мисленні як переваги аналізу чи синтезу в перебігу процесів мислення [6; 7].

Методики дослідження

Методики вивчення когнітивно-стильової поведінки. У процесі вивчення когнітивного стилю „імпульсивність – рефлексивність” була застосована методика „Порівняння схожих малюнків” Дж. Кагана [12]. В якості основного показника виступав когнітивний темп – середній

час першої відповіді в секундах, а допоміжного – загальна кількість помилок. Що менше помилок, то вище показники різних аспектів інтелектуальної продуктивності. У свою чергу, й часові параметри – це, за своєю суттю – швидкість розумових дій (ментальна швидкість) як субстрат інтелекту. У ній відображається весь спектр індивідуальної психічної системи, включаючи набутий досвід та передбачення. Поняття „імпульсивного – рефлексивного” стилю було сформульовано у психології на основі розрізнення „аналітичного” й „неаналітичного” способів категоризації об’єктів. Аналітичний спосіб ототожнювався з рефлексивністю, а неаналітичний – з імпульсивністю. Загалом „імпульсивність – рефлексивність” характеризує міру ефективності механізмів сканування видимого поля, сформованості орієнтовної, контрольної й інтелектуальної активності індивіда, якість внутрішнього ментального плану, який визначає особливості інтелектуального виконання.

Для виміру когнітивного стилю „ригідність – гнучкість пізнавального контролю” була використана методика „Словесно-кольорової інтерференції” Дж. Струпа [13]. Основним показником був час інтерференції, тобто різниця часу у виконанні карти „кольорові слова” й карти „колір” (Т3-Т2). Додатковий показник становило співвідношення часу виконання другої карти „колір” і першої карти „слова” у вигляді (Т2-Т1), як міри координації словесно-мовних і сенсорно-перцептивних функцій.

Показники цього стилю характеризують ступінь суб’єктивних утруднень при зміні способів переробки інформації в умовах когнітивного конфлікту. Основною характеристикою тут виступає міра інтегрованості індивідуального пізнавального досвіду. Оцінка полюсів цього стилю відбувається на основі феномену інтерференції, як результату конкуруючих впливів вербальної й сенсорної функцій у вигляді показників різниці часу на виконання карти „кольорові слова” й карти „колір” (Т3-Т2); що менше час інтерференції, то вище гнучкість контролю.

Про ступінь координації словесно-мовних і сенсорно-перцептивних форм індивідуального досвіду свідчить і такий додатковий показник тесту Струпа, як співвідношення часу виконання карт „колір” і „слова” (Т2-Т1). Він виступає в якості індикатора здібності до словесно-образного перетворення (що менше цей показник, то, відповідно, більш скоординовані, інтегровані певні когнітивні структури переробки інформації). Вважається, що ефект Струпа, швидше за все, відноситься до автоматизмів, ніж до свідомо регульованих нервових процесів. Причиною інтерференції, як припускають деякі автори, є концептуальна близькість двох змінних актуалізуючих кодів – вербального й кольорового, а також міра координації (інтеграції) у структурі ментального досвіду двох його форм – словесно-мовної й сенсорно-перцептивної.

У процесі виміру когнітивного стилю „полезалежність – полenezалежність” використовували методику „Поєднаних фігур” Г. Уіткіна (індивідуальний варіант) [14]. Основний критерій – швидкість знаходження простої фігури в складній. Додатковий показник – коефіцієнт імпліцитної навчальності при виконанні тесту, як міра приросту швидкості знаходження простої фігури у складній у другій половині тесту в порівнянні з першою половиною (різниця часу виконання першої й другої половини тесту розділена на час виконання першої його половини).

Основними характеристиками когнітивного стилю „полезалежність (ПЗ)– полenezалежність (ПНЗ)” виступають здібності до структурування видимого поля з урахуванням наявного перцептивного контексту, а також здібності до імпліцитної навчальності в процесі засвоєння перцептивної діяльності. Крім того, важливо додатково також враховувати міру використання індивідуальних контролюючих стратегій. Саме в цих стилях, на нашу думку, найбільш рельєфно мають відтворюватися механізми мимовільного і довільного інтелектуального контролю сприймання і переробки інформації.

У процесі інтелектуального розвитку людини відбувається інтеграція механізмів різних рівнів стильової поведінки: стилів кодування, переробки інформації (когнітивних стилів), постановки й вирішення проблем, пізнавального відношення до світу. Наслідком такої інтеграції різних рівнів стильової поведінки (у тому числі й когнітивних стилів) є формування індивідуального пізнавального стилю, який закріплюється в міру становлення стильових якостей інтелекту [9]. Індивідуальний пізнавальний стиль, продуктивність інтелектуальної діяльності залежать не тільки від когнітивних стилів, а й від стилів кодування. Зокрема, прийнято вважати, що стилі „імпульсивність – рефлексивність” і „ПЗ – ПНЗ” розгортаються на основі візуального стилю кодування, а когнітивний стиль „ригідність – гнучкість пізнавального контролю” формується на основі сенсорно-емоційного стилю кодування.

Виклад основного матеріалу та результати дослідження.

За переважною більшістю показників когнітивних стилів, що вивчалися, діти порівнюваних груп суттєво відрізняються. Наочно це видно з табл. 1, де діти дослідної групи та діти норми істотно відрізняються як за основними, так і за додатковими показниками когнітивних стилів, виключно показника „коефіцієнт імпліцитної навчальності”. Серед дослідної й контрольної груп таке виключення становлять часові показники рефлексивності, T2-T1 та коефіцієнти імпліцитної навчальності. На цю закономірність указують також результати типологічного аналізу дітей порівнюваних груп, стосовно розподілу за кластерами когнітивних стилів і показниками успішності в навчанні.

Таблиця 1

Середні значення та стандартні відхилення показників когнітивних стилів імпульсивність - рефлексивність, ригідність - гнучкість пізнавального контролю, полнезалежність - полнезалежність у досліджуваних групах

Показники когнітивних стилів	Діти із пониженим рівнем IQ		Діти норми n=35, IQ=120,40	p*	p**
	Дослідна n =34	Контрольна n=28			
	IQ=97,23	IQ=92,39			
Час першої відповіді, с	13,25 (2,768)	12,827 (2,806)	11,017 (2,212)	0,0005	0,609
Кількість помилок	12,411 (3,87)	15,781 (3,804)	9,97 (1,723)	0,002	0,001
	41,319 (21,667)	50,193 (21,0350)	34,218 (14,571)	0,038	0,081
Величина інтерференції, с (T3-T2) (T2T1)	1,372 (0,355)	1,452 (0,243)	1,171 (0,29)	0,01	0,296
	28,684 (9,889)	35,952 (10,025)	24,426 (6,955)	0,045	0,04
Час виділення простої фігури в складній, с	0,03 (0,307)	0,316 (0,276)	0,221 (0,333)	0,718	0,44

*- істотність різниці між дослідною групою та дітьми групи норми

** - істотність різниці між дослідною та контрольною групами

Стандартні відхилення – в дужках

Згідно з отриманими даними, загалом наявність реальних інтелектуальних досягнень (успішність навчання) поєднується з такими комплексними когнітивними якостями інтелекту, як рефлексивність, гнучкість пізнавального контролю, мобільність, ПНЗ. Саме дітям із високими показникам IQ та успішності у навчанні був притаманний указаний комплекс максимально позитивних стильових характеристик. Для таких дітей характерні й інші позитивні варіації когнітивно-стильових реакцій. Не випадково, що в групі дітей норми 17 осіб (48,57%) мали максимально позитивні значення когнітивно-стильової поведінки, серед дітей дослідної групи таких було 9 (26,47%) осіб, контрольної – 4 (14,28%). У той же час, на протилежному полюсі когнітивних стилів, що їх досліджували, максимально негативні значення стильової поведінки мали: діти з нормальним розвитком – 1(1,86%), дослідна – 6 (17,65%), контрольна – 14 (50%). Результати типологічного аналізу відображені в табл. 2.

Таблиця 2

Якісне групування досліджуваних по полюсах когнітивних стилів

Стильові ознаки	Показники групування по когнітивних стилях		
	Діти з пониженим рівнем IQ		Діти норми, n =35, IQ = 120,40
	Дослідна, n=34, IQ=97,23	Контрольна, n=28 IQ=92,39	
	Максимально-позитивні значення когнітивно-стильової поведінки		
Рефлексивні, гнучкі, мобільні ПНЗ	3 (8,82 %)	0	5 (14,28%)
Рефлексивні, гнучкі,	2 (5,88%)	0	5 (14,28%)
Рефлексивні, мобільні ПНЗ	2 (5,88%)	1 (3,57%)	6 (17,14%)
Гнучкі, мобільні ПНЗ	2 (5, 88%)	3 (10,71%)	1 (2,86%)
	Максимально-негативні значення		
Імпульсивні, ригідні, фіксовані ПЗ	2 (5,88%)	8 (28,57%)	0
Імпульсивні, ригідні	2 (5,88%)	2 (7,14%)	0
Імпульсивні, фіксовані ПЗ	1 (2,94%)	0	1 (2,86%)
Ригідні, фіксовані ПЗ	1 (2,94%)	4 (14,28%)	0

Слід зазначити, що і в такій субгрупі, як „швидкі – точні”, яка за своєю змістовою характеристикою має максимально позитивні стильові якості, представництво дітей порівнюваних груп було істотно різним. Із 35 осіб, які увійшли до цього кластера, 22 (62,86%) – звичайні діти, 9 (25,71%) – діти дослідної групи, 4 (11,43%) – контрольна група. Решта дітей займали проміжні значення та комбінації, що відтворювали їхні когнітивні реакції та рівень розвитку мимовільного інтелектуального контролю. По кожному із досліджуваних було проведено аналіз когнітивно-стильових характеристик у співставленні з його показниками IQ та успішності у навчанні. Діти норми та діти із ЗПР відрізняються не тільки за показниками інтелекту, а й за

когнітивно-стильовими особливостями, не менш важливими показниками інтелектуальної діяльності. За переважною більшістю показників когнітивних стилів, що вивчалися, діти порівнюваних груп суттєво відрізняються, як за основними, так і за додатковими показниками.

Якщо індивідуальний когнітивний ресурс був недостатнім для виконання завдання, то задача не вирішувалась ефективно навіть за умови збільшення часу на її виконання та залучення додаткових стратегій (на основі підказок, аналогій тощо). Водночас, індивіди з низькими показниками IQ, але із краще сформованими метакогнітивними механізмами, були спроможні самостійно справлятися із завданнями за додатковий час. Отже, інтелектуальний розвиток дітей і підлітків залежить від актуалізації всіх елементів когнітивної системи та здібностей ефективно управляти ними. Для дітей з пониженим рівнем інтелекту через особливості динаміки їх інтелектуального розвитку, не менш важливим у зростанні інтелектуальної продуктивності може бути формування стильових якостей інтелекту, ніж нарощування IQ.

Специфічний прояв стильових особливостей може як знижувати, так і підвищувати інтелектуальну продуктивність та розвиток інтелектуальних можливостей особистості. Частина бувших дітей із ЗПР, незважаючи на низькі показники метричного інтелекту, мала досить високі для цієї категорії дітей показники у навчанні. У той же час, окремі учні із групи дітей норми за високих показників інтелекту демонстрували низьку продуктивність інтелектуальної діяльності. Це говорить про унікальність індивідуальних інтелектуальних ресурсів дітей підліткового віку. Попри це, на основі отриманих даних можна припускати, що в цілому потужність когнітивного ресурсу залежить від рівня метричного інтелекту.

Висновки. У процесі дослідження доведена взаємозалежність та взаємообумовленість розвитку сенсорно-перцептивних особливостей та можливостей досліджуваних з показниками їх психометричного інтелекту IQ. Що вище показники загального IQ, тим діти мали кращі показники сенсорно-перцептивного реагування у процесі визначення когнітивно-стильової поведінки. Відмінності за цими показниками дітей дослідної і контрольної груп, які мали понижений рівень інтелекту, показують необхідність проведення своєчасної коригувальної роботи з такими дітьми на етапі дошкільного та молодшого шкільного віку.

Формування сенсорно-перцептивних здібностей учня повинно відбуватися на основі вивчення наявних схильностей дітей до певного стилю навчальної поведінки та створення умов для актуалізації індивідуальних стильових проявів, а також за рахунок сприяння розвитку основних механізмів стильового реагування на кожному із його етапів. Зокрема, вже на етапі стилів кодування інформації, у процесі побудови ментальних репрезентацій, потрібно розвивати здібності до комплексного застосування при сприйманні реальності різних форм досвіду (словесно-мовного, візуального, сенсорно-емоційного, кінестетичного), тобто дотримуватися принципу синестезії.

Можливо також передбачати, що в кожній людині при сприйманні тих чи інших впливів мимовільно актуалізується саме та модальність ментального досвіду, яка лежить в основі притаманного їй стилю кодування, хоч принагідним буде зазначити, що у звичайних умовах сприймання дійсності має полісистемний характер. На етапі когнітивних стилів, потрібно розвивати здібності до мимовільного інтелектуального контролю, формування більш продуктивних стильових якостей. У нашому випадку це „рефлексивні” й „швидкі – точні” діти когнітивного стилю „рефлексивність – імпульсивність”; „гнучкі” та „інтегровані” когнітивного стилю „ригідність – гнучкість пізнавального контролю”; „мобільні ПНЗ” та „фіксовані ПНЗ”; когнітивного стилю „полезалежність-полenezалежність”.

Діти з такими позитивними стильовими особливостями діють у невизначених ситуаціях при обмеженнях у часі по схемі, в якій швидкі первинні узагальнення доповнюються за рахунок

деталізації, диференціації об'єктів з подальшим вторинним узагальненням та прийняттям рішення. Діти ж протилежних полюсів когнітивних стилів діють спонтанно, не дотримуючись цієї схеми. Можливо передбачати, що така схема формування категоріальних структур є загальною при здійсненні будь-яких видів і рівнів психічної діяльності – в даному випадку, як перцептивного рівня, так і рівня семантики мови. Отримані наукові факти мають слугувати глобальній меті, а саме: удосконаленню всієї системи навчання і виховання, основним завданням якої є зростання інтелектуального потенціалу кожної людини.

Література

1. *Веккер Л.М.* Психика и реальность: единая теория психических процессов / Веккер Л.М. – М.: Смысл, Реч Се, 2000. – 685 с.
2. *Гордеева Н.Д.* Продуктивный хаос как условие порождения совершенного действия / Н.Д. Гордеева // Вопросы психологии. – 2007. – №3. – С.116 – 127.
3. *Запорожец А.В.* Избранные психологические труды: в 2 т. / А.В. Запорожец. – М.: Академия пед. наук СССР, Педагогика, 1986 – Т.1.: Психическое развитие ребёнка. – 1986. – 320 с. Т.2.: Развитие произвольных движений. – 1986. – 297 с.
4. *Зинченко В.П.* Гетерогенез творческого акта: произвольный вклад когнитивной психологии и психологии действия / В.П. Зинченко // Точки-Рунта. – 2006. – № 1–2. – С. 153 – 197.
5. *Ломов Б.Ф.* Системность в психологии: избр. психол.тр. / Ломов Б.Ф.; [под ред. В.А. Барабанщикова, Д.Н. Завалишиной, В.А. Пономаренко]. – М.; Воронеж: Моск. психол.-соц. ин-т: МОДЭК, 2003. – 422 с.
6. *Наатанен Ристо.* Внимание и функции мозга: учебное пособие / Наатанен Ристо; [пер. с англ. под. ред. Е.Н. Соколова]. – М.: – Изд-во МГУ, 1998. – 560 с.
7. *Психофизика сенсорных задач: системно-деятельностный анализ поведения человека в ситуациях неопределенности / Гусев А.Н.* – М.: Издательство Моск. ун-та, 2004. – 316 с.
8. *Скотникова И.Г.* Субъективная метафизика: результаты исследования/И.Г. Скотникова // Психологический журнал. – 2003. – Т.24, №2. – С.121 – 131.
9. *Холодная М.А.* Когнитивные стили. О природе индивидуального ума / Холодная М.А. – СПб.: Питер, 2004. – 384 с.
10. *Шехтер Л.М.* Зрительные механизмы формирования категориальных структур / Л.М. Шехтер // Вестник МГУ. Сер.14. Психология. – 2005. – №1. – С.58 – 67.
11. *Шмаргун В. М.* Психосоматичні особливості в інтелектуальному розвитку дітей: [монографія] / В.М. Шмаргун. – К.: Університет „Україна”, 2009. – 471с.
12. *Block J., Block J.H., Harrington P.* Some misgivings about the Matching Familiar Figures Test as a measure of reflection-impulsivity // Develop. Psychology. 1974. V. 10. P.611–632.
13. *Broverman D.M.* Dimensions of cognitive style // J. of Personality, 1960. V. 28 (2). P. 167–185.
14. *Witkin H.A. Goodenough D.R.* Cognitive style. Psychol. issues: Monograph. 51. 1982. p. 67 – 84.

Шмаргун В. М. Регуляція процесу мислення. В статті розглядаються питання сенсорно-перцептивної регуляції як початкового рівня образного сприйняття і мислення. На основі емпіричних даних показана зв'язь показателів сенсорики і перцепції з показателями психометричного інтелекту дітей підліткового віку, які мали

разный уровень IQ.. В форме полемики рассматривается психосоматическая парадигма взаимодействия психологии и медицины, исторические корни их разграничения, важность и перспективы интеграции этих наук. Рассматриваются некоторые перспективные направления в области психологии способностей. Обсуждаются перспективы онтологической теории интеллекта в контексте изучения ментального (умственного) опыта и интеллектуальной компетентности личности. Анализируется необходимость комплексной диагностики интеллектуальных способностей как основы ментального развития. Проанализирована необходимость комплексной диагностики интеллектуальных способностей как основы ментального развития. Изучение интеллектуальных качеств личности продиктовано попыткой преодолеть существующий разрыв интеллектуальных и личностных качеств. Содержание единства интеллектуального и личностного обусловливается единством их психологического механизма, в котором не существует, как безличного интеллекта так и неинтеллектуальной личности. Любая интеллектуальная качество личности будучи сложным интегральным образованием, с характерными разноуровневыми связями - представляет собой моносистему, которая является подструктурой такого системного образования, как личность.

Ключевые слова: сенсорно-перцептивные свойства, интеллект, когнитивные стили, подростковый возраст, психология, медицина.

Shmarhun V. Regulation thinking process. The article deals with the sensory-perceptual regulation as an entry-level imagery perception and thinking. There is some connection between the indicators of sensory and perception and the indicators psychometric intelligence among adolescent children who had different level of IQ. The issue of psychosomatic problems in psychology is considered in the article. The necessity of a new trend of the norm is substantiated. Historical roots of their differentiate, the importance and the prospects of the integration of these sciences are also considered in the article. Mentalsomatic principle of interaction between psychology and medicine is considered in the article in the polemic form. Historical roots of their differentiate, the importance and the prospects of the integration of these sciences are also considered in the article. The solution of the problems will be more successful on condition of joint efforts of psychologists and medical people. Study of intelligent personality traits is motivated by attempts to fill the existing gap between intellectual and personal aspects. The content of intellectual and personal unity is coursed by the unity of their psychological mechanism, in which impersonal intelligence and non-intelligent person does not exist. Any intellectual quality of the individual as a complex integrated formation with characteristic multilevel relations - is a monosystem, which is a substructure of such systematic formation, as a person.

Ontological theory of intelligence gives the opportunity to explore and explain human intellectual achievement, because it would facilitate the analysis of the new phenomenology of intelligence - intellectual competence as a form of general abilities in the context of the peculiarities of individual mental experience of the individual. Thus, at present the main lines of research skills should be focused on the study of general cognitive ability (intelligence, intellectual competence, creativity, navchalnosti) and their expressions in terms of educational, professional activity, interpersonal interaction.

Keywords: sensory-perceptual quality, intelligence, cognitive style, adolescence, psychology, medicine.

Відомості про автора:

Шмаргун Віталій Миколайович – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології НУБіП України.

Статтю подано до друку 11.05.2016